

Др Драгана Радојичић
Историјски институт
Подгорица

ОДНОС ИСТОРИЈЕ И ЕТНОЛОГИЈЕ У НАЈНОВИЈИМ ТЕОРИЈСКИМ РАЗМИШЉАЊИМА

У наглом ковитлацу друштвених промјена, безброј питања намеће се пред научне раднике. Замишљени смо често пред властитом иницијативом и њеном сврсисходношћу или могућношћу да она постане остварљива.

Овај веома значајан скуп носи у себи и једну веома сложену проблематику, која је и писца ових редова, иако скромних могућности, макар и до сада познатим теоријским ставовима, ипак додирне ову веома важну материју.

У теоријским размишљањима осврнућемо се ка познатим ауторима из ове области који су своја свјетски позната дјела стварали у протеклим деценијама овога вијека.

Луј Димон каже: „Историја је кретање у којем друштво открива своју праву природу“.¹

Размишљања о историји наводе ме на помисао да је она главна улица коју истичете, украшавате и до које, и из које, вас воде многи споредни излази ништа мање значајни од главне улице. Истражујући дух човјечанства, трагамо за човјеком, његовом душом, препознајемо његова дјела, посредством његове личности. Тражећи овој духовни смисао човјек мора да задржи свој карактер, који је већ једном стекао кроз природу и положи, јер само у њему креће се лако и само је са њим дјелатан и срећан, каже Вилхелм фон Хумболт, тражећи у својим теоријским расправама од човјека да ништа мање задовољава опште захтјеве човјечанства, не стављајући никакве ограде свом духовном образовању, истичући да „онај ко у пракси познаје људе треба да ријеша оба задатка“. Колико ће он у томе бити успјешан, ако брижљиво не испита опште различитости људске при-

¹ Вилхелм фон Хумболт, *Списи из антропологије и историје*, Нови Сад 1991, 26—28.

роде и општи однос појединих особности према идеалу врсте?¹а Напосљетку, овај аутор истиче да је интерес појединца и друштва пијесно везан за одговор на питање: „Какво ће се будуће стање развити из садашњег, као што се ово развило из предходног?“

Слагали се или не са Хумболтовим гледиштима о покретачким узроцима у свјетској историји, вриједно их је размотрити. „Као прво, природна нужност које се ни човјек у потпуности не може ослободити, и слобода, која може такође, само на нама непознат начин, судјеловати у промјенама нељудске природе. Оне се међусобно ограничавају, само са том чудном разликом да ће се увијек лакше одредити шта природна нужност никад неће допустити слободи да учини, него шта ће друга почети да преузима у првој. Проницање у обје води натраг ка човјеку, само што се слобода више јавља у појединцу, а природна нужност више у масама и роду. Да би се царство првог на извјестан начин измјерило мора се првенствено развити појам индивидуалности, а затим се треба окренути идејама које јој, као тип који јој је дат у бесконачности, морају послужити као извор, на основу кога ће се поново репродуковати. Сукоб слободе и природне дужности не може се на задовољавајући начин ријешити нити искуством нити разумом“,² на крају ових размишљања закључује Хумболт.

Изналажење истине за неки историјски догађај или процес је разлог што историограф машту подређује искуству. Дакле, тежи се приближити историјској истини, а потом тачно и непристрасно проникнути у сам догађај, повезати у једну цјелину истражено, па чак и наслутити оно што није било могуће наслутити наведеним средствима.

„Историјски опис је попут умјетничког опонашања природе. Основа оба описа је спознаја истинског облика, проналажење нужног, одвајање случајног“.³

Међутим, свијет у коме видно запажамо класно лицемјерје, и безбројне програме скројене у лабораторијама за нестварног човјека, указује нам на потребу стварања нових научних модела.

„У истраживањима увијек треба ићи од друштвене стварности до модела и обрнутим смјером“, каже познати француски историчар Ф. Бродел, „а при том треба дотјеривати низ ствари у самом моделу и при том стрпљиво се кретати између та два краја. Према томе, модел је наизмјенично покушај објашњавања структуре, инструмент за њено провјеравање и упоређивање са другим структурама, оно помоћу чега се провјерава постојање и само опстајање неке дате структуре“. Како ваља истраживати структуре и стварати нове моделе у историји Ф. Бро-

¹а Еванс Причард, *Социјална антропологија*, Београд 1983, 181.

² Исти, 176.

³ Исти, 181.

дел узима за образац истраживања Леви Строса. Његова истраживања су укоријењена у друштвено искуство од кога све треба да полази и на које све треба да се враћа, пише Бродел. „Строс се увијек усредсређује на неку појаву која веома споро еволуира, појаву за коју би се рекло да је непромјенљива. Сви родбински системи одржавају се зато што одржавање живота, кад се прекорачи извјестан степен крвног сродства по оцу, постаје немогућно. Зато што мала људска група мора, да би опстала, да се отвори према спољном свијету, зато је забрана родоскрвнућа стварност дугог вијека. Строс предност даје моделима које назива механичким, то јест моделима конструисаним полазећи од малих група у којима се свака јединка може тако рећи непосредно посматрати, и у којима се, зато што је друштвени живот у њима хомоген, могу поуздано дефинисати једноставни и конкретни људски односи што се у веома малој мјери мјијењају“.⁴

Шездесетих година овога вијека Еванс Причард налази неодојиву везу између социјалне антропологије и историје, а у недавним теоријским расправама Клифорд Герц истиче потребу да се антрополози и етнологи оспособе у правцу своје чврстине, да читаоца убиједи и натјерају снагом аргумената да озбиљно прихвати оно о чему говоре, сматрајући да је то мање повезано са фактографијом или са концепцијом склада, а више са зјештином да увјере да је оно што казују резултат њиховог стварног продора у неки други облик живота, јер су на овај или онај начин заиста били тамо.⁵

Ради праћења и утврђивања етничког континуитета, који има веома важну улогу, покушава се реконструисати етногенеза и етничка историја појединих народа. Међутим, доказивање етничког континуитета једне групе често је било у функцији етноцентричних теорија и идеологија, које су за циљ имале да докажу културни, просторни или историјски примат и доминацију једне групе над другом. „У готово цјелокупној историји научне мисли заступљени су били овакви, етноцентрични приступи“ — закључује Е. Петровић, а даље каже: „Просторно и временско трајање једног народа верификује се анализом различитих врста извора — од археолошких артефаката, остеолошких материјала, лингвистичких показатеља до писаних историјских извора и етнографске праће, којом треба да се утврде они елементи из културе припадника једне етничке групе, који су се у континуитету одржали до данас и свједоче о њеном трајању“.⁶

Подјела културе на њене основне видове — материјалну, социјалну и духовну — може се узети само условно, као ознака специфичног аспекта реализације културног садржаја који

⁴ Ф. Бродел, *Списи о историји*, Београд 1990.

⁵ Clifford Gertz, *Бити тамо писати оvdје*, Преплед, 247, Београд 1989. 58.

⁶ Едит Петровић, *Етнички континуитет и етноцентризам*, Етноантрополошки проблеми, св. 8, Београд 1990, 19.

представља полазну основу у проучавању. У стварности сви су ови аспекти тигјесно повезани у истовремено зависном и условљавајућем односу једни са другима“.⁷

Етнологија је заинтересована да проникне и открије на који се начин понашају поједина културна добра или веће културне цјелине из удаљених другачијих култура у једној, и друштвено-економски, културно и идеолошки детерминисаној средини. Савремена етнологија није више свој рад ограничила само на проучавање начина живота и обичаја само становника руралних области, нити је временски омеђена на до сада највише истраживаним периодом, на преласку из преиндустријског у индустријско друштво.

За ова разматрања од велико је значаја и мишљење које је заступао Е. Причард, тврдећи да између етнологије, социо-антропологије и историје долази до релативног поклапања, и да свака од ових дисциплина може од оне друге много да научи.⁸

Причард сматра да историју не сачињава низ догађаја, већ везе међу њима. Међутим, догађаји губе на значају, ако се у њима не сагледа извјестан степен правилности и постојаности, припадности извјесном типу догађаја, чији сви примјери имају много заједничких одлика.⁹

Када етнолог отпочиње рад на упоредним студијама, онда он мора да се поузда у документа исто као и историчар. У случају проучавања „најпримитивнијих друштава“, антрополог који жели да разумије природу њихових домаћих установа то може да постигне уз помоћ докумената, а ако је то могуће и усмених сјећања.¹⁰

Ф. Боас, познати социо-антрополог, каже да ради јасног разумијевања једне сложене појаве „морамо знати не само што је она, већ и како је настала“, те да „истраживање мора да се спроведе са највећом опрезношћу и уз најстроже придржавање правила о употреби доказне грађе“. Историјско предање једног народа значајно је и стога што спада у мисао живих људи и због тога је дио друштвеног живота који етнолог може непосредно да посматра.¹¹

„Могло би се тврдити да ће антрополог и историчар, мада можда проучавају исте чињенице, то чинити у различите сврхе и различито их употребљавати, да антрополог истражује прошлост једног друштва само да би утврдио да ли је оно што испитује у садашњости стално постојало и у прошлости, односно током дугог раздобља, да би провјерио да ли одређена корелација

⁷ Мирјана Прошић-Дворнић, *Могућности коришћења фотографије у проучавањима материјалне културе*, Етнолошке свеске, IV, Београд 1982, 96.

⁸ Еванс Причард, *Социјална антропологија*, 190.

⁹ Исти, 170.

¹⁰ Исти, 171.

¹¹ Исти, 173.

коју мисли да може да успостави представља истинску међузависност, да би одредио да ли се неко друштвено кретање понавља итд. . .“ Причард сматра да између ове двије дисциплине — историје и етнологије — постоји техничка, а не методолошка разлика, јер етнолог у већини случајева проучава људе из прве руке, а историчар преко докумената. „И историчар и етнолог помажу се моделима и идеалним типовима да би представили природу реалног.“¹²

На примјер, етнологи пишу књиге о магији и враџбинама зато што су ове појаве веома упадљиве у „примитивним“ друштвима, али се заиста пишу и написане су књиге о овим појавама и у западним цивилизацијама. Веома често су историчари оријентисани у свом раду на политичке догађаје, чак када су социолошки оријентисани на политичке установе, док су етнологи исто толико заинтересовани за односе у заједници и доамћинству, који су подједнако важни у свим друштвима и које не треба занемаривати.

Када су етнолошка истраживања у питању, онда треба нагласити да код њих доминира човјек, односно група људи који припадају одређеним друштвеним слојевима и друштвеним категоријама, а самим тим они су носиоци одређених друштвених и економских, као и социолошких моћи. Историичност у најширам смислу ријечи није могуће ограничити на онај релативно мали временски период у којем је човјек забиљежио, у симболичној временској форми или писаној, чињенице које је желио да се памте, мада је говорни или писани језик до сада највећа тековина човјекова. Међутим, историјски процес је далеко старији од говора или писања.

Са огромним друштвеним, политичким и другим промјенама промијенила се и клима мишљења. Посриједи је, дакле, и проучавање историјског знања као саставног дијела друштвене мисли убрзано промјенљиве садашњице. Мада и оно што антрополог испитује, посматра и том приликом биљежи, као и закључци које из тога изводи, мијењају се са наведеним околностима.

Причар је вјеровоао да ће доћи дан када ће се кроз курс социјалне антропологије, укључујући и извјесна истраживања на терену, која би била схваћена као средство, а не као сопствени циљ, сматрати вриједним дијелом обуке сваког историчара.¹³

На крају, оставићемо теорију њеном новом и неминовном развоју, а још неколико редака посветимо практичном и све више прихватљивом сегменту рада етнолога, а то је етнолошки филм. Ова новина може употпунити не само научна истраживања него и наставни процес ове дисциплине.

Филм као научни извор је данас веома потребан у многим областима друштвених наука.

¹² Исти, 184—185.

¹³ Исти, 184.

Етнолошки филм служи двјема принципијелним функцијама. Прво, он „фиксира“ догађаје које историјски процес евентуално настоји превладати, а памћење о њима би било препуштено оралној трансмисији или, у најбољем случају, писаној дескрипцији. Друго, обезбјеђује истраживачу документарни материјал очигледног значаја.

Филм обезбјеђује поуздане податке о људском понашању које независни истраживачи могу анализирати у свјетлу нових теорија. Он садржи информације за које не постоји ни теоријска ни аналитичка шема, а при том пружа информације независно од језика, чувајући за будуће генерације јединствене карактеристике наших промјењивих облика живљења. То има посебни значај када у обзир узмемо чињеницу да је данашње вријеме не само вријеме брзих промјена него и вријеме све већег униформисања и свеопштег културног губитка. Да би се зауставио тај процес, и да би се кориговала скученост ка којој он води, основно је да се човјеково наслеђе забиљежи у свој својој разноликости и богатству. Етнолошки филм „фиксира“ догађаје који се у еволутивном процесу превладавају и пружа истраживачу документарни материјал од очигледног значаја.

Бројне су дефиниције које различити научници на разним континентима данас дају за етнолошки филм. Жан Д. Лажу сматра да многи антрополози користе ову врсту филма као нов начин презентације резултата својих истраживања. По његовом мишљењу, етнологзи и антрополози рођени прије Другог свјетског рата, углавном, не вјерују да је филм једно од озбиљних средстава истраживања. Он каже да је, изгледа, и међу „млађим“ етнологзима и антрополозима признање научне и дидактичке вриједности документарног филма ријетко. На примјер, у Аустралији, визуелна антропологија још увијек чека да буде службено прихваћена на универзитету. Можда једну од најадекватнијих формула за етнолошки филм предложио је Валтер Голдшмит: „Етнолошки филм је филм који настоји да интерпретира понашање људи који раде управо оно што би радили када камера не би била укључена“.¹⁴ Поједини научници су поборници разликовања правих документарца за релативно широку употребу код неинформисане публике од оних филмова намијењених за едукативну употребу, посебно на Универзитетима приликом курсева из етнологије и антропологије.

Посљедњих година и у нашој домаћој етнологији, све се више организовано ради у правцу визуелне антропологије. Доказ за то је и Фестивал југословенског етнолошког филма, који се двије године одржава упркос бројним потешкоћама. Значајне институције и поједини истакнути стручњаци из ове области веома интензивно раде на што бољем усавршавању ове проблематике.

¹⁴ Paolo Chiozzi, *Reflections on Ethnographic Film with a General Bibliography*, *Visual Anthropology*, vol 2, № 1, 1989, 1—18.

Свједоци смо чињенице да посљедњих година код посленика наших ТВ студија и филмских кућа, запажамо све веће интересовање за теме из народног живота, као и њихову сарадњу са стручњацима из ове научне дисциплине.

Имајући у виду проблематику овога скупа, узимам слободу да у најсажетијем облику обратим пажњу на неколико значајних проблема који се постављају пред етнолошку науку у Црној Гори.

Пошто етнологија представља актуелно, било у прошлости било у садашњости, било би од непроцјењиве вриједности сачувати најзначајнији дио богатог материјалног и духовног стваралаштва. Безброј је ствари које треба забиљежити. На жалост, испустили смо, не вољом етнолога, да забиљежимо много тога од наше богате етнолошке прошлости, а много тога је потребно сачувати, и то с аспекта етно-антропологије у свјетлу савремених метода рада.

Проучавање народа, народне културе и живота има у Црној Гори релативно дугу традицију (В. Караџић, М. Медаковић, П. Ровињски, А. Јовановић, Ј. Ердељановић, П. Влаховић, Ј. Вукмановић, М. Барјактаревећ и други). Сакупљена је драгоцен грађа из етнологије неједнаке научне вриједности. Извјесни проблеми су мање, а извјесни више освијетљени. Међутим, до сада нема ни једне веће етнолошке синтезе, у којој би цјеловито били сакупљени важнији етнолошки проблеми и постављена њихова даља проучавања на научној и критичкој основи. У сваком случају, потребно би било уложити максимум труда и напора, да идеје које су заживјеле на Одбору за етнологију Црногорске академије наука и умјетности доживе своје пуно остварење.

Потребно би било обухватити цјелокупну територију Црне Горе, нарочито њене рубне области. Ово је веома сложен посао, и потребно је поћи од разноврсних извора (архива, анкета, усмених извора, теренске грађе, музејских збирки, опсервација, биљежења видео камером). Имајући у виду новија збивања на простору Црне Горе, треба прићи проучавању савремених миграција, који имају своју дубљу етно-социолошку компоненту. У периоду од посљедњих педесет година, у научној периодици Црне Горе из ове области објављено је нешто више од стотинак радова. Покретање једног специјализованог часописа и организовање научних скупова потребно је веома убрзати, јер преко таквих радова етнологија у Црној Гори се уклапа у југословенске и свјетске оквире. Обавити овај посао имало би вишеструки значај. Поред осталог, овим би се избјегло произвољно тумачење етничких облика и цјелокупне етно-антрополошке слике ових простора.

Посебно би се требало заложити да ова научна дисциплина добије своје мјесто у настави на оним факултетима Универзитета Црне Горе гдје би њен допринос био велики у побољшању културног образовања младих људи. Овдје имамо у виду чиње-

ницу да етнологија као наука проучава људске групе, те у основи и човјечанство као јединствену заједницу, у цјелини узето културу људску. Она је веома комплексна наука, па је природно да се рубно издвајају поједине уже дисциплине према другим сродним наукама. Ово има посебни значај, јер је људска култура данас толико испреплетена да се не могу постављати никакви чврсти оквири. Све је већи број развијених заједница у којима се малошто архаично задржало, а дужност етнолога је да у ковитлацу наглих друштвених промјена биљежи актуелно и спаси од заборава садашње тренутке, чувајући од времена културно трајање свог народа.

Средиште пажње данашњих етнолошких истраживања је све више усмјерено на питање трансформације животне средине, и то у којем процесу данашње етничке цјелине улазе у структуру савременог живота.

Нови аутори ствараће нова дјела, а то ће допринијети налажењу нових модела за обликовање теорија.

Овим радом покушали смо да само у незнакама дамо допринос једним новим размишљањима у етнологији и историји, мотивишући се мишљењем Е. Причара: „да ће угледати дан када ће се курс социјалне антропологије, укључујући и извјесно истраживање на терену које би било схваћено као средство, а не као сопствени циљ, сматрати вредном обуком сваког историчара“.¹⁵

Dragana Radojčić

RIFLESSIONI SU NUOVE CAUSE E MODELLI PROMOTORI PER LA STORIA E LE DISCIPLINE AUSILIARI

— Riassunto —

Laut Dimon dice: »La storia è l'andamento in quale la società scopre la sua vera natura«.

Oggi, sotto il peso di qualcosa di nuovo, siamo affetti di numerevoli domande nonchè della stessa legittimità delle proprie iniziative oppure delle possibilità di metterle in pratica, scontrate nella ricerca, e rivolte verso i primi decenni di questo secolo e precisamente verso quello e quelli che creavano le proprie opere, il che è diventato affascinante ma anche realizzabile.

Nelle ricerche si dovrebbe muovere sempre dalla realtà sociale verso il modello e in senso contrario, facendo alle stesso tempo dei miglioramenti.

¹⁵ Е. Причард, н. дј., 184.

Levi Stross, nelle sue ricerche, si concentra sempre sui fenomeni che sembrano inalterabili, ma quali in effetti evolvono molto lentamente. Le ricerche in etnologia sono dirette ad esaminare le manifestazioni della cultura sociale, spirituale e materiale di tutte le categorie della società, nonostante l'ambiente, mentre il periodo è completato con le ricerche del presente e dei tempi remoti, usando il materiale d'archivio.

Quando l'etnologia svolge dei studi comparativi, si deve affidare ai documenti proprio come fa la storia.

Boas asserisce che per comprendere bene un fenomeno complesso »dobbiamo sapere non solo quello che è, ma anche com'è nato«. Con grandi mutamenti socio-politico mutava anche il modo di pensare. I nuovi autori creano, oltre le nuove opere, anche nuove possibilità e regole-modelli per formare altre nuove teorie.

